

„ ODBORNÝ STYL “

ODBORNÝ STYL V PÍSEMNÉ I ÚSTNÍ JAZYKOVÉ KOMUNIKACI A JEHO CHARAKTERISTICKÉ ZVLÁŠTNOSTI *)

Marie Hořká **)

Ústav cizích jazyků, 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze

ODBORNÝ STYL

Mezi funkčními styly (styl *prostě sdělovací, publicistický, umělecký, odborný*) dnes zaujímá přední místo **odborný styl**; toto místo vyplývá ze závažnosti odborné činnosti v životě člověka, z vědeckějšího přístupu k řešení problémů i ze sledování vědy v mezinárodním měřítku. Ve všech oblastech života a praxe lidské společnosti narůstají a hromadí se informace, roste jejich množství a obsah. Spolu s tím stoupá závažnost odborného stylu, jehož význam v dnešní době vyplývá z kvantitativní převahy odborné literatury a z její důležitosti v rozumovém a vědeckém poměru ke skutečnosti. Věnovat pozornost odbornému stylu je nutné zvláště proto, že má své charakteristické zvláštnosti, jež ho odlišují od jiných stylů. Proto je nezbytné zabývat se i **stylistikou odborného textu**.

V odborném stylu jde o sdělení závažnější, speciálnější než např. ve stylu prostě sdělovacím. Zvlášť velké požadavky se kladou na vyjadřování v oblasti *odborné práce vědecké a výzkumné*. Při vědecké práci se zkoumají složité problémy, k jejichž řešení je nutná schopnost abstraktně myslet, zobecňovat poznatky a vyvozovat závěry. Proto nejvíc záleží na *přesnosti a jednoznačnosti*: té se dosahuje důsledným užíváním vědecké terminologie, promyšlenou a propracovanou větnou stavbou a kompozicí. Kromě snahy po přesném a jednoznačném vyjadřování odborný styl charakterizuje snaha po objektivnosti, logické návaznosti, výrazové sevřenosti a úspornosti vyjadřování, velmi málo se naopak uplatňují prvky expresivní a emocionální. Výrazové prostředky, které nezaručují přesnost vyjádření (např. přirovnání, metafory), mají minimální, takřka nulovou frekvenci.

Odborný styl je tedy v zásadě *neexpresivní a objektivní*. Autor musí přesně rozlišovat objektivní skutečnost od svých osobních dojmů, rozlišuje dokázané zákonitosti od hypotéz, které mají být teprve dokázány. Sám musí být maximálně objektivní - nikdy nesmí přizpůsobovat výsledky experimentu svým záměrům, zkruslovat je, neboť by vedly k vyvození chybných závěrů. Autor hledá, dokazuje a sděluje zákonitosti objektivní skutečnosti a systemizuje je.

Mimořádné postavení zaujímá v odborném stylu **termín**, jež dodává odbornému textu přesnosti, jednoznačnosti, je *ustálený, nezávislý na kontextu, nemá nežádoucí modalitu ani expresivnost*. Termíny se v odborném textu často opakují; podle lingvistických výzkumů je nasycenost termíny největší u textů z matematiky a fyziky (59 termínů na každých 100 slov), nižší u lékařských a biologických textů (42 termínů na 100 slov). V lékařské odborné terminologii vysoce převažují termíny zbavené expresivnosti a emocionálnosti; ta se obvykle stírá přechodem slova k termínům. Také obraznost lze pozorovat u lékařských termínů jen výjimečně: např. revmatické deformace drobných kloubů ruky - deformace typu labutí šjíje, knoflíkové dírky apod., dále tenisový loket (místo dlouhého odborného názvu aseptický zánět periostu zevního epikondylu kosti pažní), kostižer, tanec sv. Víta aj. Označení tenisový loket a oba posledně jmenované názvy nemocí však patří spíše k hovorovým, lidovým pojmenováním než k odborným termínům.

Protože lexikální fond jazyka není nevyčerpatelný, stávají se termíny často slova běžného jazyka, jestliže je užijeme v terminologickém významu, např.: komora srdeční, (před)šíň srdeční, mozkový kmen, mozkový stvol, mozkový most, páničky ledvinové, kořen zubu, nosu, plíc, tukový polštář, lopatka, tyčinky, bubínek, kladívko, kovadlinka, třmínek apod.; říkáme, že tyto termíny jsou motivovány zejména jevy přírody, ovšem tuto motivovanost více pociťují laici než odborníci. Jak vidíme, *převládá vyjadřování jmenné* (podstatná a přídavná jména), obvyklá a poměrně *častá bývá postpozice adjektiva* - slinivka břišní, kost stehenní, komora srdeční, kmen mozkový; i když lze užít i adjektiva v prepozici (stehenní kost, srdeční komora, mozkový kmen), přesto postpozice adjektiva v postavení přívlásktu shodného je charakteristickým znakem odborného vyjadřování a zejména odborné terminologie a nomenklatury.

Řada *termínů je přejatých* zejména z klasických jazyků - z latiny a řečtiny - ale i z moderních jazyků, v poslední době zvláště z angličtiny (např. při označování moderních operačních a terapeutických metod). Někdy existuje souběžně termín domácí a přejatý (femur - stehenní kost, ulna - loketní kost, karcinom - rakovina, edém - otok, retinol - vitamín A), jinde vedle cizího termínu malleolus ještě dva termíny domácí, např. hlezenní kloub - kotník. Zatímco první dvojice termínů má stejnou odbornou platnost, mají české termíny a ve dvojici domácích termínů druhý (kotník) výrazně sníženou stylistickou platnost - užívá se jich v projevech s funkcí prostě sdělovací a ve stylu popularizačním.

V poslední době se silně uplatňuje tendence k *internacionalizaci odborného stylu*, která se projevuje zvláště ve vědeckém názvosloví a je specifickým rysem lékařské odborné terminologie ve srovnání s terminologií některých jiných

*) Uveřejněno v upravené verzi pro tisk: HOŘKÁ M.: Odborný styl v písemné a ústní jazykové komunikaci a její charakteristické zvláštnosti. Sborník lékařský, (1998) Vol.99, No.2, str.127-132.

**) PhDr. Marie Hořká, CSc., Ústav cizích jazyků 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze
Adresa: 128 00 Praha 2, Karlovo nám. 40, Faustův dům, tel. (02) 2496 3449.

odtvívá. Vysvětluje se to, jak už bylo řečeno, jednak stálým vlivem latiny a řečtiny, jednak angličtiny. Zejména latinské a řecké morfémy vrostly do základů národních jazyků (nejen češtiny) a vytvořily v nich internacionální fond. Tyto morfémy se v národních jazycích snadno adaptují, lehce se spojují s cizími morfémy a vytvářejí hybridní slova: lymfotok (z *lat.* *lympha*), elektrošok (*řec.* *elektro* + *franc.* *choc*); nejčastěji a nejpřirozeněji se však spojují komponenty latinské a řecké: rektoskopie (*lat.* *rectum*, *řec.* *skopeo*), dokonce mají téměř neomezenou schopnost vytvářet složeniny o několika komponentech (elektroencefalografie, elektrokardiogram), což umožňuje v medicíně velmi přesně vyjádřit složitý odborný pojem. Předností latinských a řeckých morfémů je i to, že snadno tvoří odvozeniny, především adjektiva (rektální, peristaltický, hypofyzární, hypotalamický apod.) a verba (metastázovat, infikovat, diagnostikovat, amputovat, recidivovat), jsou většinou krátké, a proto vhodné k tvoření nových termínů. Jsou stálé, jejich významy se nemění, což napomáhá jejich šíření a snadnému osvojení. Rovněž vysoká frekvence a sémantická jednoznačnost umožňuje snadné porozumění termínům, jež jsou z nich tvořeny. Internacionalizace jazyka vrcholí v mezinárodních nomenklaturách, jejichž základem je latinský jazyk a které mají oficiálně schválený mezinárodní status, např. anatomická, histologická, embryologická nomenklatura apod.

VĚDECKÝ, PRAKTICKÝ ODBORNÝ A POPULARIZAČNÍ STYL

Oblast odborného stylu je dále vnitřně diferencovaná; odborný styl se dělí na styl **prakticky odborný**, styl **vědecký (naučný)** a styl **popularizační**. Velmi podstatné jsou *rozdíly mezi vědeckým textem* (jako je např. monografie, vědecká stať, vědecká přednáška, disertace) a *vědecko-populárním textem*. Základní odlišnosti vyplývají ze **vztahu autor - čtenář**. Zatímco přísně vědecký výklad operuje s abstraktními pojmy často cizího původu, vede zaměřením na laického adresáta v populárně vědeckém textu ke snaze po konkrétnosti, srozumitelnosti a názornosti. To se odráží i ve výběru lexikálních prostředků - přednost se dává popisu či vysvětlení termínů, domácím termínům, eventuálně se souběžně uvádí termín domácí a cizí, méně se užívá úzce odborných termínů známých jen odborníkům, definice se nahrazují zjednodušujícím opisem doplněným srovnáním a příklady. Populárně vědecká stať má adresáta zaujmout, aktivizovat jeho pozornost. Proto se zde uplatňují i některé subjektivní postupy charakteristické pro individuální styl, v menší míře i obraznost, přirovnání, metaforické užití slov. Do populárně vědeckého textu pronikají i některé takové subjektivní prvky, které mají navodit kontakt s adresátem - odvolávky na předchozí výklad, odkazy k budoucímu výkladu, analogie, shrnutí, poukazy na známé skutečnosti aj. Tyto stylistické postupy oživují výklad a poutají pozornost adresáta. Časopisecký článek se snaží přiblížit dané téma laickému čtenáři; proto např. autor užívá různých srovnání, i obrazných, jež oživují text, dále usiluje zejména o to, aby text byl zajímavý a zaujal pozornost čtenáře.

Rozdíl mezi prakticky odborným stylem, jímž se dorozumívají odborníci v běžném denním styku, a *odborným stylem vědeckým* souvisí s poměrně velkým odstupem mezi jazykem hovorovým a spisovným. Jinak mluvíme doma, jinak při nějaké oficiální příležitosti, jinak se vyjadřujeme v písemném projevu. Proto také všechny výrazy, jichž uijeme v ústním projevu při práci, které nazýváme pracovní slang nebo profesionalismy, nemůžeme použít ve vědeckém stylu (ať písemném - monografie, disertace, odborná stať, teze - či ústním - referát, přednáška, odborné vystoupení na sympoziu nebo vědecké konferenci).

Professionalismy (pracovní slang) stojí mezi spisovnou a nespisovnou formou jazyka. V běžném hovorovém jazyce profesionálů určitých pracovních oblastí se používají i pojmenování, která obvykle z praktických příčin nahrazují úzce odborné termíny. Při jejich tvoření se uplatňuje především zřetel ekonomický - snaha vyjádřit se stručně, jednoslovně; tak vznikají ze sousloví jednoslovné názvy často např. sufixem *-ka*: neschopenka (potvrzení o pracovní neschopnosti), kontrolka (kontrolní lampa), zasedačka (zasedací síň), propisovačka (propisovací tužka), jindy i sufixem jiným - státnice (státní zkouška). Tento proces nazýváme **univerbizací**.

Ze stylistického hlediska jsou professionalismy synonymy odborných termínů. Užívají se však *vylučně při ústní komunikaci*. Některé z nich jsou únosné v populárně vědeckém textu, zatímco ve vědeckých textech jsou považovány jako stylisticky příznakové (i když ne nespisovné), a proto nevhodné, zejména v písemném odborném projevu. Jsou však charakteristické svou krátkostí, a proto vyhovují tendenci k ekonomičnosti moderní ústní jazykové komunikace.

PÍSEMNÁ FORMA

Odborný styl může mít formu písemnou i ústní. **Písemná forma** je prvořadá a důležitější, neboť fixuje vědecké znalosti a uchovává je pro další generace. Vědecká literatura vůbec se vyznačuje nasyceností faktickým materiálem, přesnou a jasnou informací. Pro vědecký odborný styl je charakteristický vysoký počet použitých termínů, abstraktnost významu, logičnost a promyšlenost výstavby textu a zejména přísná logičnost syntaktické stavby, převážně jmenný charakter vyjadřování (převažují substantiva a adjektiva), sloves je málo a jsou často *desémantizována* (tj. zbavena lexikálního významu), anebo je jejich sémantičnost oslabena - užívají se např. tvary pomocného slovesa býti, slovesa existovat, skládat se, nacházet se, tvořit, představovat, pokládat za apod., typické jsou konstrukce s několika genitivy (metoda léčení očních onemocnění, porucha funkce slinivky břišní, fixace zlomeniny krčku stehenní kosti, měření teploty nemocného), dále se uplatňují substantivní opisy s desémantizovaným slovesem (provádět výzkum, analýzu, mít vliv, účinek místo plnovýznamových sloves zkoumat, analyzovat, ovlivňovat, účinkovat); rovněž časté je opakování termínů i určitých gramatických a syntaktických struktur - např. zvrtných a pasivních forem (bylo zjištěno, je doloženo, ukazuje se, zdá se, jeví se, bylo zmíněno, jak bylo konstatováno, jak bylo uvedeno výše apod.), ustálených předložkových výrazů (prostřednictvím, se zřetelem, s ohledem, následkem, v důsledku, v protikladu), některých dalších knižních výrazů (spojky jelikož, ježto, zájmeno posesivní jenž, sloveso jevit se).

Větná stavba je v odborných textech poznamenána *zhuštěním (kondenzací), kompaktností, sevřeností textu*; té se dosahuje užitím přechodníkových vazeb (jsouce situováni v prostoru, předjímajíce názory prof. ...), polovětných přívlaskových konstrukcí, jejichž základem je rozvinutý přívlastek shodný, několikanásobných větných členů, výčtů, vazeb s přídavnými jmény slovesnými, činnými i trpnými (týkající se, charakterizující; již zmíněný, charakterizovaný atp.) a již zmíněných řetězců genitivů a pasivních konstrukcí. Souvětí je složitější, převládá souvětí podřadné, neboť lépe vyjadřuje složitost jevů a jejich závislost.

Vyhýbáme se nic neříkajícím balastním slovům, "vycpávkám" typu: tak, tedy, vlastně, pak, potom, které se objevují v mluvené řeči, ale v odborném a zejména písemném projevu jsou redundantní.

Při psaní odborného textu často používáme sloveso v 1.os. plurálu - tzv. *autorský plurál* (např. reflexy dělíme na podmíněné a nepodmíněné). Není to tzv. plurál majestaticus (My, Rudolf II., král český, udělujeme milost...), ale konstrukce, která má platnost všeobecného podmětu, znamená i já, i vy, i každý jiný, proto se hodí zejména do vět obecné platnosti v odborných výkladech; běžné jsou formulace: při psaní disertace užíváme; stylistikou rozumíme vědu...; došli jsme k názoru, k závěru; zdá se nám pravděpodobné; jak se nám jeví; jak jsme již konstatovali; jak jsme dříve uvedli aj.

Odborný jazyk má tedy své zákonitosti: *maximální přesnosti* je dosahováno použitím odborných termínů, zcela je *potlačena obraznost a emocionálnost*, tj. zejména se neuplatňují subjektivní jazykové činitele. Dalšími charakteristickými rysy tedy jsou *objektivnost, abstraktní, neosobní charakter a jasnost výkladu*. Po jazykové stránce se zdá být odborný styl poněkud *jednotvárný, suchý*, emocionálnost je nulová, obraznost minimální. Uplatňuje se tedy zejména to, čemu se vyhýbáme v ostatních stylech.

Psané odborné projevy dále bývají promyšlenější, mají tendenci k syntaktické *složitosti souvětí* (příčemž převládá souvětí podřadné) i ke *složitosti nadvětných útvarů* (odstavců, kapitol). Obsahovou návaznost je však možno vyjádřit i *prostředky grafickými* jako členění na odstavce a paragrafy, nadpisy, odlišný typ písma aj. Jazyková informace může být vhodně doplněna *metajazykovým vyjádřením* (vzorci, tabulkami, schémata, symboly, nákresy a zobrazeními, grafy), které je nositelem maximálně stručné, odbornými znaky nasycené informace.

ÚSTNÍ FORMA

Ústní (mluvené) projevy vůbec mají některé prostředky navíc oproti písemným projevům; jsou to prostředky mimojazykové i jazykové (z jazykových zejména tzv. kontaktní prostředky, které slouží k navození kontaktu s posluchačem a k jeho posilování během ústního vystoupení - oslovení, opakované oslovení, řečnické otázky, na něž není třeba odpovídat, neboť odpověď je zcela zřejmá atd.). K mimojazykovým prostředkům pak patří gesta, mimika, pauzy, tempo řeči, zdůraznění atp.

Ústní projev může mít podobu *přednášky, referátu, odborného sdělení*, pak bývá promyšlený, předem připravený. Třebaže je kontakt s posluchačem zprostředkovaný, je nutno ho brát v úvahu; proto se užívá kontaktních prostředků k navázání a udržení kontaktu s posluchačem, o nichž byla řeč výše. Další ústní formy odborné komunikace (ať monologické nebo dialogické - např. *diskuse*) zajišťují rychlou výměnu informací v pracovním procesu a umožňují její okamžité efektivní využití.

Ústní projev se podstatně liší od písemného především menší připraveností a promyšleností, někdy spontánností. Větná stavba bývá jednodušší, je zde méně prostředků zabezpečujících logickou návaznost projevu, větší uplatnění nacházejí subjektivní postupy a prostředky hovorového stylu (univerbizovaná slova, zdvořiliny, profesionalismy atp.). Jestliže v mluvených projevech pozorujeme tendenci k univerbizaci (vznik jednoslovného pojmenování z víceslovného), pak v psaných projevech lze často pozorovat tendenci opačnou - tzv. multiverbizaci (z jednoslovného pojmenování vzniká víceslovné, např. místo operace lze užít spojení slov operační zákrok apod.).

STYLISTICKÉ CHYBY, NEDOSTATKY V KONTEXTOVÉM ČLENĚNÍ VĚTY

Logiku a návaznost odborného textu nejvíce porušují **stylistické chyby** a zejména **nedostatky v kontextovém členění věty**.

Nejčastějšími stylistickými chybami jsou *anakolut* (vybočení z vazby), *kontaminace* (směšování vazeb), *zeugma* (spráhování vazeb) a *atrakce* (větná spodoba). Jsou to odchylky od pravidelné stavby větné, které ve spisovném jazyce, zejména v písemném projevu, hodnotíme jako **chyby** nebo **slohové neobratnosti**; častější a únosnější jsou v běžně mluveném jazyce.

1. **Vybočení z vazby (anakolut)** vzniká tím, že se uprostřed věty změní započatá větná stavba; mluví většinou zapomene začátek souvětí a dokončí ho nesprávně: Chlapci ráno, když vyšli do školy, byla jim zima. (správně: Když chlapci ráno vyšli do školy, byla jim zima.)

2. **Směšování vazeb (kontaminace)** spočívá v tom, že místo správné vazby vznikne nová vazba, nesprávná, působením výrazu významově blízkého: např. místo správné vazby účastnit se něčeho vzniká vlivem významově blízkých výrazů být na něčem, podílet se na něčem nesprávná vazba účastnit se na něčem; kontaminací vzniklo i přihlížet na zdravotní stav zaměstnance (místo správného přihlížet k čemu - dívat se na co), počítat maligní nádory za onemocnění (místo počítat k onemocnění - pokládat za onemocnění...).

3. **Spráhování vazeb (zeugma)** vzniká u souřadně spojených členů, z nichž každý vyžaduje jinou vazbu, užitím stejné vazby: A tak jsem poprvé osobně viděla a mluvila s tak slavným člověkem (správně: A tak jsem poprvé viděla tak slavného člověka a mluvila s ním). Řídíme se a učíme z příkladu velíkanů vědy a kultury (místo: Řídíme se příkladem velíkanů vědy a kultury a učíme se z něj).

4. **Větná spodoba (atrakce)** je mechanické přizpůsobení tvaru slova podobně slova sousedního, často nadřizového; atrakce může nesprávně signalizovat syntaktickou závislost větných členů: Družstva osmnácti zúčastněných národů, seřazených před hlavní tribunou..., pozdravil předseda MOV (místo: seřazená - neboť nejde o seřazené národy, ale o seřazená družstva).

Některé starší typy atrakcí se už vžily a ustálily, takže je jako neústrojnost už nepocítujeme: je širší než delší (místo dlouhý), vem kde vem (místo kde vezmeš), ve většině případech (místo případů), o spoustě lidech (místo lidí), v půli cestě (místo cesty) - tyto typy jsou však únosné jen v hovorovém jazyce.

K řadě dalších odchylek v mluvnické stavbě věty dochází zvláště v mluvených projevech v důsledku jejich nepřipravenosti a improvizovanosti - patří sem zejména časté porušování gramatické shody a vazby, např. Dělal se z toho, ty roury na kanóny.

Důležitým prostředkem porozumění složitému odbornému textu je i správný **slovosled** a správná **interpunkce**. Řadění slov ve větě, tj. pořádek slov, není nahodilé, libovolné, ale je určováno jistými pravidly, především stránkou obsahově významovou, která nás primárně zajímá. Každá úplná výpověď se v závislosti na kontextu nebo situaci, do níž je zasazena, člení na dvě části: na východisko (V) výpovědi (*základ, téma*) a na jádro (J) výpovědi (*rema*) - tzv. **kontextové členění věty**. Východisko výpovědi vyjadřuje skutečnost známou z předcházejícího kontextu a mluvčí jí na daný kontext nebo situaci navazuje. Jádro výpovědi jsou skutečnosti sdělně nejzávažnější, nové, nejdůležitější. Toto vlastní jádro výpovědi se klade v klidných oznamovacích větách na konec věty - tzv. **objektivní pořádek slov: od východiska k jádru výpovědi** [Na tuto příležitost (V) jsem čekal celý život (J). K jeho odkazu (V) se hlásily celé generace (J)].

V odborném stylu a v psaném projevu vůbec přichází v úvahu právě jen **objektivní slovosled: od východiska k jádru výpovědi**. Přitom jádro výpovědi se stává východiskem v další větě, v další větě se opět nové jádro stává východiskem výpovědi a tento řetězec stále pokračuje, neboť v souvislém projevu navazují jednotlivé věty na sebe po významové stránce tak, že věta následující začíná tím, co je známo z věty předcházející: [Po svahu (V) se pohyboval řetěz (J) aut. Prázdná auta (V) stoupana pro nový náklad k slepé železniční koleji (J). Tam (V) se náklad překládal (J) z vagonů. Prázdné (V) vagonů hned odjížděly (J) pro další náklad]. Jestliže tento řetězec porušíme, stane se výpověď obtížně srozumitelnou.

Jádro se klade před východisko výpovědi jen v projevech vzrušených, citově zabarvených, zejména mluvených; to je **subjektivní pořádek slov: od jádra výpovědi k východisku výpovědi**. Při citovém zaujetí totiž mluvčí zpravidla napřed vysloví to nejzávažnější, co mu tane na mysli, a pak teprve dodává okolnosti z jeho hlediska méně důležité: [Celý život (J) jsem čekal na tuto příležitost (V). Celé generace (J) se hlásily k jeho odkazu (V)]. Cílem je v tomto případě vytknout, zdůraznit jádro výpovědi, proto stojí na prvním místě ve větě a má větný přízvuk.

V současné době je módní redundantní užívání cizích slov: parlament stále něco iniciuje (místo českého zahájit, podniknout), poslanci apelují (místo dovolávat se čeho, naléhat), hledají konsensus (místo shodnou vůli, shodu), jedna skupina lobbuje u druhé či u tisku (tj. zákulisní politikou ovlivňuje). Na lexikální úrovni je v poslední době nejsilnější vliv angličtiny: zprávy čte spíkr, dealer nám prodává dresinky a drinky, auta si půjčujeme na leasing, domy nejsou na prodej, ale for sale, nemáme se dobře nebo výborně, ale fajn atp. I když je odborný styl k cizím výrazům velmi tolerantní, neměli bychom jich nadměrně užívat zejména tam, kde v češtině máme odpovídající výraz, pokud ovšem nejde o odborné termíny, kde je cizí výraz pocíťován jako významově přesnější, "odbornější" (např. karcinom místo rakovina).

Zejména pro odborné vyjadřování platí, že je nutné mít na mysli požadavek jasnosti, srozumitelnosti pro adresáta. Podle toho, komu je určen ústní nebo písemný projev, podle toho volíme jazykové prostředky.

I když je užívání některých jazykových prostředků automatizované, jiných více či méně uvědomělé, jistě nebude na škodu, když si charakteristické zvláštnosti odborného stylu a jeho podstylů uvědomíme a budeme se snažit je respektovat.

Jazyková kultura, schopnost správným a vhodným způsobem jazyk užívat, pohotově, gramaticky a stylisticky správně reagovat v různých situacích, přehledně, jasně a srozumitelně se vyjadřovat v mluvených i písemných odborných projevech, znalost řečové etikety by měla být vlastní každému vzdělanému člověku, včetně odborníků, kteří pracují v jiném oboru než lingvistika.

I. Ukázka vědeckého stylu

Štítná žláza je mezi ostatními žlázami výjimečně závislá na složení potravy - jód u potravy používá k jodaci aminokyseliny tyrosinu a také k biosyntéze prohormonu, bílkoviny tyreoglobulinu, ze kterého se ještě ve žláze odštěpují hormony tyroxin a trijodtyronin. Trijodtyronin vzniká z tyroxinu (prohormonu) také v tkáních. Oba hormony mají hlavní význam jako regulátory metabolismu. V časných obdobích vývoje jedince však významně působí i na vývoj struktur a funkcí nervových. Závisí na nich sekrece několika jiných hormonů. Dalším hormonem štítné žlázy je kalcitonin z parafolikulárních buněk, který stimuluje ukládání vápníku do kostí, a tak se podílí na regulaci kalcémie.

Štítnou žlázu tvoří dva laloky uložené po stranách štítné chrupavky laryngu a spojené istmem. Histologicky je složena z folikulů, v jejichž stěně jsou folikulární buňky, provádějící biosyntézu tyreoglobulinu a odevzdávající tyreoglobulin do koloidu uvnitř folikulů. Folikulární buňky rovněž resorbují tyreoglobulin, odštěpují z něj hormony tyroxin a trijodtyronin a vydávají je do krve. Mezi folikly jsou roztroušené skupiny buněk parafolikulárních, tvořící peptidový kalcitonin. Zvětšení štítné žlázy (struma) je projevem zvýšené stimulace žlázy, a to buď při primární hypotyreóze hypofyzárním TSH (tak je tomu při primární hypotyreóze z deficitu jódu při strumě endemické), nebo při hypertyreóze způsobené abnormálními stimulatory štítné žlázy.

Snížená sekrece hormonů štítné žlázy nastává při deficitu jódu v potravě (endemická struma), při přívodu přirozených i umělých strumigenů a jako následek autoimunitního poškození štítné žlázy (tyroiditis s následným myxedémem). Hypertyreóza vzniká jednak po stimulaci funkce štítné žlázy (tzv. horký uzel), který má autonomní funkci (nezávislou na TSH). Není znám syndrom z nedostatku kalcitoninu (po tyreidektomii ovšem hladina kalcitoninu v krvi neklesá k nule, protože se kalcitonin tvoří i v jiných tkáních, např. v thymu (a rovněž nadbytek kalcitoninu u člověka (medulární karcinom štítné žlázy, vycházející z parafolikulárních buněk) nemá výrazné klinické následky. [Zkráceno podle: Trojan S. (ed.): Fyziologie II. Praha, 1988, str. 583 an.]

II. Ukázka popularizačního stylu

Štítná žláza není normálně viditelná ani hmatná. Zvětšuje-li se, bývá to souměrné nebo nesouměrné zduření na přední dolní ploše krku, v němž mizí chrupavka hrtanová. Nelibozvучný český název "vole" je vytlačován označením latinského původu struma.

Celkem nevinné bývá malé zduření štítné žlázy v pubertě, ale i když je velká pravděpodobnost, že později vymizí, je dobře ukázat je odborníkovi. Už z důvodů kosmetických a estetických není vhodné riskovat, že zvětšení přetrvá do dospělosti. Zduří-li štítná žláza v jiných životních obdobích, potřebuje vždy vyšetření. Může to být sice pouhé svědectví o sníženém přívodu jódu v potravě nebo o nevhodné stravě vůbec, které štítná žláza vyrovnává zbytněním.

V těchto případech se objevuje struma nesouměrná, která postupně nabývá tvaru velkých uzlů; v nich může vzniknout i zhoubné bujení. Častěji však uzlová struma může začít ztěžovat polykání, a to už je na čas odstranit ji operací. Při dalším růstu by mohla vadit i při dýchání. Zanikne-li činnost štítné žlázy u dětí v době kolem narození, mohou vznikat různé stupně kretenismu.

Všechny formy zduření štítné žlázy, které jsme dosud popsali, jsou u nás na ústupu, poněvadž předcházíme jejich vzniku tím, že obohacujeme kuchyňskou sůl malou dávkou jodidu - jodové soli (jodidace soli).

Ale i bez zduření může štítná žláza dělat potíže svou sníženou činností, jak se stává po operacích na štítné žláze, po jejích zánětech nebo po léčbě radioaktivním jodem. Následkem této snížené činnosti se zpomaluje přeměna látková v buňkách. Tento stav se dobře upravuje po léčení výtažky ze štítné žlázy nebo jejími hormony.

Častým onemocněním štítné žlázy je zvýšení její činnosti. Dříve běžný název Basedowova choroba ustupuje dnes do pozadí. Příčinou nemoci bývá nejčastěji rozlada mezi podvěskem mozkovým a mozkiem na jedné straně a štítnou žlázou na druhé straně, někdy je to nadbytek hormonů produkovaných nezhoubným nádorem ve štítné žláze. Podstatou nemoci je výrazné urychlení přeměny látkové v buňkách těla. Nemoc se projevuje nejčastěji měkkým zduřením štítné žlázy, bušením srdce a hubnutím při velké chuti k jídlu, dále nervovými příznaky a vystupováním očí z očních důlků. Většinou se dá dobře léčit, ale někdy si vynutí odstranění skoro celé štítné žlázy operací. Výraznou a nutnou složkou každého léčení je klidnicí úprava životosprávy natrvalo. [Podle: Krivaničová J. (ed.): Domácí lékař. Praha 1971, str.285-6.]

Cvičení:

1. Opravte neobratnosti a stylistické chyby v následujících větách:

1. Studujeme a učíme se z Darwina.- 2. Jako součást domácí literatury byla pokládána i díla psaná latinsky. - 3. S netrpělivostí očekával a těšil se na jeho příchod. - 4. Pobyt na zdravém vzduchu a pečovat o zdraví jsou podmínky dobré fyzické a psychické kondice - 5. Poučovat a někomu pomáhat, to je veliký rozdíl. - 6. Každý, kdo toho chce dosáhnout, je třeba, aby usilovně studoval. 7. Dát příležitost a po zásluze někoho ocenit, to je nutné. - 8. Za války otec přijímal, ukrýval a pečoval o partyzány. - 9. Člověk obyčejně, když dělá nějakou práci poprvé, nedafí se mu dobře.- 10. Dokazoval a přesvědčoval mě, proč mám to místo přijmout. - 11. Ten film zaujme a oťese každým divákem.- 12. Bojím se a myslím na něho stále.

2. Doplňte interpunkci v následujících souvětích:

a/ 1. V poslední době se ukázalo že surovina ze které se vyrábí syntetická látka polyvinylchlorid má nejen toxické ale i kancerogenní vlastnosti.- 2. Přítomnost nitrosaminů je možno zjistit v ovzduší v potravinách nebo nápojích avšak důkaz toho že koncentrace nitrosaminů je v nich dostatečná pro vyvolání rakoviny u člověka chybí.- 3. Chemické sloučeniny jakými jsou např. aromatické aminy nitrosaminy aflatoxiny polycyklické aromatické uhlovodíky se aktivují... - 4. Dávky které se udávají jako aktivní nebo neaktivní v pokusech na zvířatech nejsou vždy takovými u člověka a také není znám vzorec podle něhož se dá z dávek kancerogenních pro zvířata vypočítat hodnota velikosti dávky jež je kancerogenní pro člověka. - 5. Mezi obyvateli kteří přežili atomový útok na Hirošimu a Nagasaki je výskyt leukémií ve srovnání s obecným výskytem u ostatního obyvatelstva významně vyšší. - 6. Kancerogenost působení záření závisí na dávce protože osoby které se nacházely ve větší vzdálenosti od epicentra výbuchu onemocněly leukémií vzácněji. - 7. Byla prokázána škodlivost ozařování těhotných žen neboť výskyt leukémií u dětí které se jim narodily je dvojnásobně vyšší. - 9. Poté co byl potvrzen virový původ rakoviny mléčné žlázy u myši leukémie u slepic a u králíků bylo nalezeno ještě několik nádorů virového původu které byly vyvolány též u zvířat.

b/ 1. K citátovým složkám textu řadíme všechny části které si autor aby doložil to co uvádí vypůjčuje z jiných textů. - 2. Tedy kapitoly jsou vždy číslovány ale i odstavce v nichž se rozebírají jevy podřaděné mohou být označeny číslicemi nebo písmeny ale tak aby bylo patrné které jevy jsou vzájemně souřadné a které jim jsou podřaděné neboť nadřaděnost a podřaděnost je vícenásobně hierarchicky stupňovitá. - 3. Nejtypičtější pro tento styl jsou však přitažlivé nápadné titulky zejména v bulvárním tisku které mají čtenáře zaujmout a vést k tomu aby si noviny nebo časopis koupil a výrazná vnější úprava o níž už byla řeč. - 4. Řada termínů je přejatých zejména z klasických jazyků latiny a řečtiny ale i z moderních jazyků v poslední době zvláště z angličtiny.- 5. Vysvětluje se to jak už bylo řečeno jednak stálým vlivem latiny a řečtiny jednak angličtiny. - 6. Předností latinských a řeckých morfémů je i to že snadno tvoří odvozeniny zejména adjektiva a verba jsou většinou krátké a proto vhodné k tvoření nových termínů. - 7. Rozdíl mezi prakticky odborným stylem jímž se dorozumívají odborníci v běžném denním styku a odborným stylem vědeckým souvisí s poměrně velkým odstupem mezi jazykem hovorovým a spisovným. - 8. Některé z nich jsou únosné v populárně vědeckém textu zatímco ve vědeckých textech jsou pocíťovány jako stylisticky příznakové a proto nevhodné zejména v písemném odborném projevu. - 9. Tyto podrobnější teze se sblíží s výtahem konspektem který navíc jednak usiluje o přehledné vystižení stavby odborného textu podobně jako osnova jednak si v něm pisatel může poznamenávat odkazy ke stránkám práce z níž čerpá citáty důležitých částí textu a současně i své vlastní poznámky a myšlenky. - 10. Na rozdíl od přednášky v níž přednášející často provádí sumarizaci a hodnocení různých názorů vědecké sdělení uvádí jen myšlenky původní autor v něm seznamuje s výsledky svých vědeckých výzkumů a se závěry svého bádání. - 11. Disertace má tyto základní části úvod samostatné a strukturně uzavřené jádro které tvoří několik kapitol a výrazné zakončení.

3. Upravte slovosled ve větách:

1. Lékařské vědě v druhé polovině našeho století se podařilo zvítězit nad bakteriemi vyvolanými nakažlivými nemocemi. - 2. Moderní léky jsou velmi účinné, ale také na způsob aplikace velmi náročné. - 3. Nejlépe by bylo, kdyby půl hodiny odpočíval pacient na lůžku před odběrem krve. - 4. Při plánování stravy musíme přihlížet k hodnotě potravin energetické, tak i biologické. - 5. Podle uveřejněných statistik v mnoha zemích se vzrůstem počtu kuřáků roste i počet onemocnění plic rakovinou. - 6. Všechny v anesteziologii užívané přístroje, pomůcky, přípravky musí být udržovány ve stálé pohotovosti. - 7. Všichni na tomto úkolu se svědomitě podílející studenti budou oceněni. - 8. Byl hrdý, že studoval na v celém světě známé Karlově univerzitě. - 10. Využívání výpočetní techniky ve zdravotnictví otevírá kvalitativně vyšší, nové možnosti. - 10. Můžeme udělat několik obecných závěrů na základě výsledků velkého počtu experimentů na zvířatech a také na základě probíhajícího klinického pokusu.

4. Upravte slovosled ve větách v závorce tak, aby vhodně navazovaly na věty předcházející:

1. Léky připravené v lékárně podle předpisu lékaře se označují jako magistrality. (Šítkem, který signalizuje důležité informace, jsou vždy označeny magistrality.)
2. Darwin byl členem vědecké expedice na anglické lodi, která podnikala pětiletou cestu kolem světa. (Převážnou většinu materiálu pro svou další vědeckou činnost nasbíral na této cestě.)
3. Člověk v průběhu posledních několika tisíc let ovládl a osídlil prakticky všechny kontinenty. (Žádný jiný živočišný druh to nedokázal.)
4. Všechny vnější znaky a vlastnosti organismu tvoří fenotyp organismu. (V průběhu vývoje každého jedince se fenotyp vytváří.)

5. Vodivost nervových vláken je závislá na síle myelinové pochvy. (Tím rychleji vede vzruchy, čím silnější je vlákno a myelinová pochva.)
6. Zakřivení páteře není zpočátku stabilní. (Až v 5-6 letech věku dítěte se ustaluje.)
7. Biologicky závažným faktorem je celkové zrychlení vývoje lidské populace. (Již více než 100 let je tato akcelerace zaznamenávána.)
8. Kapiláry mají zcela redukovanou střední a zevní vrstvu. (Pouze endotel, který je snadno přístupný, tvoří jejich stěnu.)

Použitá literatura:

1. BEČKA J. V.: *Úvod do české stylistiky*. Praha 1947.
2. JEDLIČKA A. (ed.): *Základy české stylistiky*. Praha 1970.
3. MISTRÍK J.: *Štylistika slovenského jazyka*. Bratislava 1977.
4. POŠTOLKOVÁ B.: *Odborná a běžná slovní zásoba*. Praha 1984.
5. TĚŠITELOVÁ M.: *Otázky lexikální statistiky*. Praha 1974.

V některých oblastech své činnosti se chovají badatelé, jimž je věda profesí, často zcela amatérsky. Pokud jde o jazykové vzdělání, musí jim ve valné míře posloužit vědomosti, které získali v průběhu školního vzdělání. Zdá se, že jim to často docela vyhovuje a stačí. Možná, že si občas doplní odborné vzdělání absolvováním specializačního, doškolovacího či postgraduálního kurzu. Pro svou ústní či písemnou komunikaci však si mnozí docela dobře vystačí se znalostmi, a spíše už jen vzpomínkami na ně, jak jim utkvěly v paměti počínaje slohovými nebo řečnickými cvičeními na obecné škole či gymnáziu. Gramatika a pravopis je obvykle otázkou podvědomí. Stylistika pak je možná odrazem někdejšího úsilí ojedinelých nadšenců z řad gymnaziálních češtinářek či češtinářů, odezvou na ty z mála nezapomenutelných vysokoškolských přednášek, popř. nevědomým důsledkem četby oblíbených autorů, pokud na to vůbec zbýval při tom nekonečném učení čas.

V ekonomické literatuře se v souvislosti se stylem textů objevilo tvrzení, že „odborná veřejnost oceňuje nejasnost a trestá srozumitelnost“ [1]. Při ověřování tohoto názoru na slavnostních proslovech prezidentů American Economic Association pomocí počtu citačních ohlasů se sice nepodařilo prokázat, že na citovanost nemá jednoznačný vliv délka slov nebo vět, ale bylo evidentní, že používání pasivních slovesných tvarů (např. bylo sledováno, bylo zjištěno místo sledoval jsem, zjistili jsme) [2] vede ke snížení citovanosti. S tím může souviset průkaz poklesu používání pasivních slovesných forem v odborných textech zjištěný v poslední době [3]. Tato scientometrická pozorování prokazují, že by autoři neměli podceňovat vliv stylu svého článku na jejich ohlas projevující se např. citováním. Možná, že tento dnes velmi sledovaný ukazatel aspoň některé přivede k větší péči o stylistickou úpravu svých publikací.

Uvedená stat' z pera zkušené odbornice pracující dlouho mezi vysokoškolskými posluchači a pracovníky na lékařské fakultě by vám mohla připomenout tuto skutečnost a přivést vás při psaní nejbližší odborné přednášky nebo dalšího vědeckého článku k tomu, abyste si všechny zde uvedené skutečnosti připomněli, jako dobře miněnou radu. Uvedené příklady a cvičení vám umožní se přesvědčit, jak jste otázku zvládli.

V poslední době se na českém knižním trhu objevila nesmírně cenná publikace, kdy tým erudovaných a ve vědecké literatuře sběhlých linguistů nabízí odborným autorům nepřehlednou škálu rad, vysvětlení a argumentů, jak a proč správně používat svou mateřštinu [4]. Možná, že prostudování alespoň některých kapitol z této jazykovědné knihy přinese autorům, a to nejen těm začínajícím, více prospěchu (viz výše zmíněná citovanost), než možná různé příručky „jak psát o vědě“.

Napsat odborný text vyžaduje nejen zvládnout odbornou problematiku, ale dokázat ho stručně, přesně a zvláště srozumitelně sdělit těm, jimž je určen. Po napsání textu ho nechte „uležet“ a při dalším čtení s překvapením uvidíte, kolik najdete nepřesností, nejasných formulací a zbytečných slov. Text je třeba cizelovat, doslova brousit, až zůstane jen to podstatné, aby mohla vyniknout brilance obsahu jako na drahokamu.

M. Š.

- [1] HIGH J.C. The costs of economical writing. *Economic Inquiry* 25 :543-545, 1987.
- [2] DIAMOND A.M. JR., LEVY D.M.: The metrics of style: Adam Smith teaches efficient rhetoric. *Economic Inquiry* 32 (1) :138-145, 1994.
- [3] DIAMOND A.M. JR.: The complementarity of scientometrics and economics. In: CRONIN B., ATKINS H.B. (eds.): *The web of science. A festschrift in honor of Eugene Garfield*. ASIS Monograph Series, Information Today Inc., Medford, N. J., 2000, p. 321-336.
- [4] ČMERJKOVÁ S., DANĚŠ F., KRAUS J., SVOBODOVÁ I.: *Čeština, jak ji znáte i neznáte*. Academia, Praha, 1996.